

Willem van der Wielen (1910-1986): rector in wederopbouwtijd

PIETER VAN DER WIELEN

Nooit eerder bestond er zo een breed gedragen wens tot vernieuwing als in de eerste jaren na de oorlog, zo ook in onderwijskringen. De in 1946 benoemde rector van het Stedelijk Gymnasium, Willem van der Wielen, begon zijn loopbaan in Zutphen in de overtuiging dat er grote kansen lagen het openbaar middelbaar onderwijs drastisch te moderniseren.

Een in 1946 voor de Rotaryclub van Sneek gehouden lezing over onderwijsvernieuwing begon hij als volgt:

In den tijd sedert de bevrijding van ons land is allerwegen een drang tot vernieuwing te bespeuren, een drang die reeds eerder in minder algemeen waarneembaren vorm zich had geopenbaard, hetzij in besloten kring in het land zelf, hetzij daar waar in gevangenkampen gelijkgezinde Nederlanders elkaar hebben ontmoet. Veel wat toen besproken is komt thans tot openbaarheid en vaak zelfs reeds tot uitvoering. Het is niet verwonderlijk dat deze vernieuwingsdrang ook het onderwijs betreft. Reeds vóór den oorlog is op dit gebied veel gedaan in ons land en nog veel meer besproken. Maar thans heeft deze neiging een kracht als nooit tevoren en wordt de geest vaardig zelfs over de eeuwig tevreden, die van geen vernieuwing ooit wilden weten.

Noodzaak tot nieuwbouw

Oorlogsgeweld had het gebouw van de hbs aan de Waterstraat dusdanig vernield dat van restauratie geen sprake kon zijn. Het gebouw van het gymnasium aan de 's-Gravenhof was in hoge mate verouderd. De noodzaak van nieuwbouw gaf een extra impuls de inrichting van het onderwijs wezenlijk te vernieuwen. Van der Wielen wilde af van de 19de-eeuwse verheerlijking van de kennis omwille van de kennis. Hij vervolgt:

Het doel van het onderwijs lijkt nog vaak te zijn: den leerlingen zoo goed en zoo breed mogelijk met kennis uit te rusten, van hen te maken een encyclopaedie, waarvan op een gegeven oogenblik de A verouderd is en de Z nog niet af. [...] Ik stel hier tegenover de doe-school, waar het kind zelf op school bezig is en de leeraar vaak niet anders is dan een dirigent, een mentor die de leiding geeft en het kind zelf laat werken en laat vinden. Het is niet een onbereikbaar ideaal waarover ik spreek: we zien die doe-school al verwezenlijkt in het lager onderwijs op de Montessorischolen en in het middelbaar onderwijs op de Daltonscholen. [...] Parate kennis is niet het enige en niet eens het belangrijkste dat het kind noodig heeft om straks zijn plaats in de samenleving naar behooren in te nemen.

De ingang van het gymnasium aan de 's-Gravenhof, 1949/1950. (foto: W. van der Wielen)

Doe-school

Van der Wielen is geïnspireerd door het Daltononderwijs, en zou het liefst van zijn school een 'doe-school' maken. Enthousiast keert hij terug van een bezoek aan de Dalton-hbs te 's-Gravenhage, alwaar het natuurkundeonderwijs voor een groot deel bestond uit leerlingenproeven die door de leerlingen zelf in elkaar waren gezet, uitgewerkt en beschreven. Het oude 'al doende leert men' spreekt hem enorm aan. Hij gaat verder:

Uitgebreide toepassing hiervan (zelf iets aanpakken en uitwerken) maakt een eind aan de verkeerde toestand dat de kinderen zich op school vervelen of het vermaak zelf organiseren en dit moeten bekoopen met overdreven hoeveelheden huiswerk. In de praktische toepassing ziet men vaklocalen verschijnen, die het domein van den leeraar zijn, waar hij zijn eigen sfeer scheidt en waar de kinderen niet alleen op de nauwkeurig afgemeten roosteruren aanwezig zijn, maar ook daarbuiten, om een achterstand in te halen of een uitgesproken belangstelling zelfstandig of onder leiding te bevredigen. In dezelfde richting moet nu ook de oplossing gevonden worden van dat andere funeste verschijnsel: het zitten blijven. De arme jongen met een heldere wiskundekop en een goed inzicht in de natuurkunde wordt tegenwoordig gedwongen een heel jaar met zijn wiskunde en natuurkunde stil te staan omdat hij wat Latijn en wat Engelsch moet inhalen.

Dagelijkse werkelijkheid

De idealen van de rector stonden in schril contrast met de dagelijkse werkelijkheid in die eerste jaren na de oorlog. De behuizing was allesbehalve optimaal; vooral de hbs had het zwaar te verduren. De tegelijk met Van der Wielen benoemde directeur van de hbs, H.J. Govers (1904-2004), beschreef ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de hbs in 1964 de situatie als volgt:

Het was zomer 1946 toen ik in Zutphen kwam om mijn functie te aanvaarden. Zutphen was ernstig beschadigd en om er te komen moest men een gammel spoortreintje in de Hoven verlaten om via een paar loopplanken over de gedeeltelijk vernielde IJsselbrug in de stad te komen. Ook het oude gebouw aan de Waterstraat was gehavend en daarom was de h.b.s. 'tijdelijk' ondergebracht in het gebouw van de lagere school aan de Tademasingel. [...] ik werkte daar in een omgeving die vergeleken met het tegenwoordige schoolgebouw van een haast onvoorstelbare primitiviteit was. Zo was bijvoorbeeld beneden in één lokaal – waar bovendien de conciërge en de amanuensis huisden – het instrumentarium voor natuurkunde, scheikunde en biologie opgeslagen zodat het veel leek op een pakhuis; de aangrenzende lokalen ontleenden alleen aan dit feit hun benaming 'vaklocalen'; ook de leerlingen van het Stedelijk Gymnasium kregen hier les in deze vakken. Op de bovenverdieping was een kamer, die zowel leslokaal, docentenkamer, administratiekamer als directeurskamer was. Later werd de situatie iets beter, omdat een voormalig kolenhok als directeurskamer werd ingericht; dat wil zeggen: er werden een tafel en een stoel neergezet, zodat men er tenminste alleen kon zitten werken, zij het dan ook zonder verwarming.

Primitief ingericht

In het gebouw van het Stedelijk Gymnasium aan de 's-Gravenhof was de werksituatie duidelijk beter dan die in het noodgebouw van de hbs. Het gebouw uit 1882 was weliswaar speciaal voor het gymnasium ontworpen, maar was inmiddels sterk verouderd. Vaklocalen waren er niet en de leslokalen waren primitief ingericht. Er werd met kolenkachels gestookt, maar wel met de nodige beperking. Op 11 oktober 1946 kreeg de rector toestemming van het college van burgemeester en wethouders te stoken 'in-

dien de temperatuur in de lokalen des morgens beneden 58° is'. (In die tijd was het gebruikelijk de temperatuur uit te drukken in graden Fahrenheit; 58°F = 14,4°C). In de loop van die winter werd de brandstofvoorziening zo nijpend dat besloten werd de scholen enige tijd te sluiten. De rector deed er alles aan de lessen zo veel mogelijk te laten doorgaan. Op 17 maart 1947 schrijft hij aan B&W:

Bij deze heb ik de eer U te berichten, dat de lessen aan mijn school heden volledig hervat zijn. Ook in de afgelopen week hebben zij grootendeels voortgang kunnen vinden, daar het mij gelukt was de klassen onder te brengen in enkele verwarmde lokalen in de stad, o.m. een bakkerij en een vertrek in het Oude en Nieuwe Gasthuis. Zodoende heeft de onderbreking voor geen klasse langer dan twee weken geduurd, terwijl ook tijdens de onderbreking geregeld contact met de leerlingen werd onderhouden.

De materiële voorzieningen in die tijd waren nauwelijks voldoende om de school normaal te laten functioneren. De brief die de rector op 9 augustus 1949 aan het college van B&W schreef, is tekenend voor de materiële situatie van de school:

A.M. Heil in het oude gebouw van het Stedelijk Gymnasium, 1949/1950.
(foto: W. van der Wielen)

[...] Zolang ik in functie ben als rector van het Gymnasium heb ik mijn eigen schrijfmachine beschikbaar gesteld om dienst te doen op het Gymnasium [...] Tegen deze situatie bestaan enige bezwaren.

a. De noodzakelijke aanwezigheid van een schrijfmachine in de school is gebonden aan mijn aanwezigheid als rector. Zou de leiding van de school in andere handen overgaan, dan zou de school het verder zonder machine moeten stellen.

b. Ik mis zelf de machine node voor privé-gebruik in mijn woning.

Daar het mij bekend is hoe hoog de kosten van aanschaffing van een nieuwe schrijfmachine zijn, durf ik Uw College niet te verzoeken voor het Gymnasium een schrijfmachine aan te schaffen. Ik zou het echter wel zeer op prijs stellen, indien van gemeente-wege op een andere wijze voorzien werd in de behoefte aan een schrijfmachine op deze school [...].

Nieuwbouwplannen

Op het personele vlak was de school ook niet ruim bedeed. Al het werk dat buiten de lessen moest worden verricht, werd behalve door de rector gedaan door de conrector, J. Reijers, en de claviger (conciërge), A.M. Heil. Zowel de rector als de conrector gaven zelf veel lessen. De claviger was niet alleen conciërge, maar nam ook een belangrijk deel van de administratie voor zijn rekening.

Naast het normale, dagelijkse schoolwerk besteedde de rector veel tijd en aandacht aan de plannen voor de inrichting van het toekomstige middelbaar onderwijs in Zutphen. Samen met zijn collega Govers van de hbs werd Van der Wielen nauw betrokken bij de nieuwbouwplannen van de gemeente. De belangrijkste eis van de gemeente was, dat het nieuwe gebouw ongeveer 75 jaar dienst moest doen. Govers en Van der Wielen moesten zien uit te vinden

in welke richting het vmo (voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs) in Nederland zich naar alle waarschijnlijkheid in die tijd zou bewegen, en hoe de nieuwe school zou moeten worden opgezet 'opdat niet een latere generatie zou worden opgescheept met een totaal verouderd gebouw'. Govers en Van der Wielen reisden stad en land af om de inrichting van nieuw gebouwde scholen te bekijken. Zij kwamen tot de conclusie dat 'de slinger die heen en weer pendelt tussen klassikaal onderwijs en individueel onderwijs straks wel eens kon blijven staan boven die gunstige tussenvorm die wij daltononderwijs noemen'. Zij stelden vast dat een streven naar grotere zelfwerkzaamheid van de leerlingen zich duidelijk aftekent in de ontwikkeling van het onderwijs. Om het lerarenkorps vertrouwd te maken met deze vorm van onderwijs liet Van der Wielen zijn docenten kennis maken met de Dalton-hbs te 's-Gravenhage en het Spinozalyceum te Amsterdam.

Onder één dak

Besloten werd de nieuwe hbs en het nieuwe gymnasium onder één dak onder te brengen met een aantal gemeenschappelijke vaklokalen, ingericht voor het doen van

De nieuwe school aan de Isendoornstraat in aanbouw, 1950. (foto: W. van der Wielen)

praktisch werk. De gehele school zou geschikt moeten zijn voor zelfstandig werken van de leerlingen.

Het ontwerp van de school werd toevertrouwd aan het architectenbureau Verhagen, Kuiper, Gouwetor en De Ranitz te Rotterdam. De gunning voor de bouw werd op 5 augustus 1949 opgedragen aan de laagste inschrijvers, de aannemers J.H. en A.M. Steverdink te Wierden en J.N. Markvoort en Zoon te Rijssen gezamenlijk, voor de som van f 553.900, -.

Op 28 april 1951 werd de nieuwe school aan de Isendoornstraat officieel geopend. Boven de gymnasiumingang was een marmeren gevelsteen aangebracht met de tekst uit Vergilius' *Aeneis* I 437:

O FORTUNATI
QUORUM IAM
MOENIA SURGUNT

Boven de ingang van de hbs kwam een herdtaling – in de sfeer van de wederopbouw:

O GELUKKIGEN, DIE
NA GELEËN VERDRIET
HIER REDE RIJZEN ZIET
UW MUREN, POORT EN GEVEL

Het nieuwe gebouw bood royaal plaats aan alle leerlingen van het gymnasium en de hbs. In het cursusjaar 1950/1951 telde de hbs 215 leerlingen: 156 jongens en 59 meisjes. Het gymnasium had 77 leerlingen: 27 jongens en 50 meisjes. In 1674, het jaar waarin voor het eerst alle leerlingen van het gymnasium werden genoteerd in het *Album Discipulorum in Gymnasio Zutphaniensi...* had het gymnasium exact evenveel leerlingen als in 1951, maar toen uitsluitend jongens.

Twee jaar later werden hbs en gymnasium samengevoegd tot het Stedelijk (Dalton) Lyceum, waarvan Van der Wielen rector werd. Hij bleef dat tot 1974. Govers werd directeur van de rijks-hbs te Amersfoort.

De gevelsteen voor het gymnasium wordt door een bouwvakker overeind gehouden voor fotograaf W. van der Wielen, 1950.

Daltononderwijs

In 1953 werd dus het daltononderwijs ingevoerd. De lessen op de daltonschool ver-

schilden maar voor een deel van het toen gebruikelijke type onderwijs. Het eerste uur werd klassikaal les gegeven. Het tweede en het derde uur waren daltonuren. Tijdens deze uren kon de leerling kiezen waar hij wilde zitten: in een lokaal, in de bibliotheek of in een werkruimte in een van de gangen. Tijdens de daltonuren werkten de leerlingen aan taken voor verschillende vakken. Bij een voltooide taak parafeerde de desbetreffende leraar de zogeheten daltonkaart. Op zaterdag dienden alle taken van die week af te zijn. Het voordeel van dit systeem was dat de leerling in zijn eigen tempo kon werken, en desgewenst extra hulp kon krijgen van een leraar naar keuze. In de praktijk bleken veel leerlingen de vrijheid niet aan te kunnen. Zij maakten tijdens de daltonuren het huiswerk voor de rest van de dag. De vrijdag werd dan besteed aan de daltontaken, waarbij veel van elkaar werd overgeschreven.

W. van der Wielen geeft les in het nieuwe schoolgebouw, midden jaren vijftig. (foto: J.G. Ferwerda)

P. Smeele, tekenleraar van 1953 tot 1975, schreef hierover in het jubileumboekje *Met de tijd mee* (1989) het volgende:

[...] *Het toen nog ongebroken geloof in en dienst aan het daltonideaal. De lichtsignalen bij de aanvang van de daltonuren! De zelfwerkzaamheid en de controle daarop, waarmee we allen te maken kregen. De parafenkaart! Een leerling zelf laten bepalen waarmee hij of zij het eerst wil beginnen, dwingt tot het maken van een werkplan. Prachtig. Tijdens daltonuren bij een docent te kunnen binnengaan en vragen stellen, wat is er menselijker? Zo zou het moeten, maar... kunnen alle leerlingen dat? Soms lukt het aardig, soms niet. Een docent, met de beste intenties beziel, die speciaal voor een aantal zwakke broeders en zusters de deuren opent teneinde daaraan speciale aandacht te schenken sluit de deur en declasseert de rest tot 'zwerfers', die maar moeten zien elders aan de slag te komen. De bereikbaarheid van die docenten die hoog of ver weg zitten en van wie juist die éne paraaf ontbreekt – waarbij dan tegen de leerlingensroom in moet worden geworsteld om nog net op tijd binnen te geraken – maakt de maximum snelheid tot een farce! Startklaar bij de uitgang van het lokaal, om bij het eerste trillen van de zoemer weg te spuiten [...].*

Het te geringe rendement van het daltonstelsel in die tijd zal een belangrijke reden zijn geweest voor de afschaffing ervan in de jaren zestig – nog tijdens het rectoraat van Van der Wielen. In 1992 werd besloten de school te slopen om er een veel groter gebouw voor in de plaats te zetten. In 1999 werd dit nieuwe gebouw geopend onder de naam Stedelijk Dalton (!) College. Uit teksten op de huidige website van Het Stedelijk valt op te maken dat de daltonidealen van toen niet wezenlijk zijn veranderd. Dat het stelsel nu wel werkt en toen niet, heeft waarschijnlijk mede te maken met de huidige intensieve begeleiding van de leerlingen.

In de jaren vijftig ontbrak die begeleiding vrijwel geheel.

De sloop van zijn school en de succesvolle herinvoering van het daltononderwijs heeft Van der Wielen niet meer meegemaakt.

Bronnen

- Persoonlijk archief van W. van der Wielen, lezingen en toespraken, 1945-1983.
- RAZ, archiefnr. 177, inv.nr. 22, 23 en 24, inkomende stukken en minuten van uitgaande stukken van het Stedelijk Gymnasium, 1946-1953.
- RAZ, archiefnr. 177, inv.nr. 34, stukken betreffende de feestelijke opening van het nieuwe schoolgebouw van het Stedelijk Gymnasium en de HBS, 1951.
- RAZ, archiefnr. 177, inv.nr. 1069, leerlingenregister *Album Discipulorum in Gymnasio Zutphaniensi...*, 1674-1974.
- J. Reijers e.a. (red.), *Zutphens leergang*, jubileumuitgave van het Stedelijk Lyceum, Zutphen, 1964.
- J. Reijers e.a. (red.), *Met de tijd mee*, jubileumuitgave van het Stedelijk Lyceum, Zutphen, 1989.
- www.hetstedelijkzutphen.nl, geraadpleegd op 15 maart 2011.